

Рябовол Лілія,
доктор педагогічних наук, професор,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

ОСВІТНІ ПРОГРАМИ З ПРЕДМЕТНОЇ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 014.03 СЕРЕДНЯ ОСВІТА (ІСТОРІЯ): АКТУАЛЬНІ ВИМОГИ

Умовою ефективного функціонування освітніх програм (далі – ОП) та здійснення відповідної освітньої діяльності є систематичний моніторинг, перегляд та удосконалення ОП. У цих процесах мають враховуватися різні чинники, зокрема: зміни стратегії та/або місії ЗВО; позиції та потреби усіх стейкхолдерів ОП (здобувачів, роботодавців, академічної спільноти, та ін.); вітчизняний та зарубіжний досвід організації аналогічних програм; найновіші дослідження у відповідній галузі знань, тощо. Особливу роль наразі відіграє відповідне освітнє законодавство, зокрема внесення змін у діючі акти чи прийняття нових документів, що власне є чи не найважливішою підставою для перегляду ОП і, навіть, визначальною для ОП з предметної спеціальності 014 Середня освіта, з якої поки що відсутні затверджені стандарти вищої освіти. Зазначимо, що такі стандарти розроблено з переважної більшості спеціальностей усіх 29-ти галузей знань, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (далі – ВО). З багатьох спеціальностей стандарти розроблено для усіх трьох рівнів – першого (бакалаврського), другого (магістерського), освітньо-наукового. Щодо галузі знань – 01 Освіта/Педагогіка, стандарти для першого і другого рівнів є з усіх спеціальностей, окрім 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями). В умовах відсутності таких стандартів робочі групи мають чітко слідувати приписам освітнього законодавства.

Насамперед, хочемо звернутися до Стандартів та рекомендацій щодо забезпечення якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти (ESG-2015). Україна доєдналася до ЄПВО, отже, взяла на себе зобов'язання забезпечити європейські стандарти якості освіти у своєму просторі ВО. Звернемося до принципів забезпечення якості в ЄПВО: ЗВО несуть основну відповідальність за якість своїх освітніх послуг та забезпечення цієї якості; система забезпечення якості реагує на розмаїтість систем ВО, ЗВО, програм і студентів; система забезпечення якості підтримує розвиток культури якості; система забезпечення якості враховує потреби та очікування студентів, усіх інших залучених сторін та суспільства [6]. У рамках цієї статті акцентуємо увагу на перший принцип – ЗВО несуть основну відповідальність за якість своїх освітніх послуг та забезпечення цієї якості. Такий підхід знайшов своє закріплення у вітчизняному законодавстві. Показово, що на це є вказівка в контексті визначення поняття «автономії ЗВО», під якою розуміють «самостійність, незалежність і відповідальність ЗВО у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу,

наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про вищу освіту») [2]. Як бачимо, визначено три складники автономії ЗВО, одним з яких є відповідальність, тому, якість ОП, їх постійний моніторинг та удосконалення для забезпечення високого рівня освітніх послуг – відповідальність ЗВО, гарантів та інших членів робочих груп.

ОП – певна освітня/ дидактична система, яка має традиційні складники – цільовий, змістовий, організаційно-методичний, контрольо-результативний. Системотвірним є цільовий компонент, тобто розробка ОП має починатися з визначення мети і цілей. Як цілі, компетентісно спрямована освіта розглядає компетентності (інтегральна, загальні та спеціальні/ фахові) – здатності, що їх має набути здобувач ВО. Орієнтирами для визначення мети, цілей, компетентностей, передусім інтегральної, є приписи Закону України «Про вищу освіту» в частині опису рівнів ВО, а саме: перший (бакалаврський) рівень ВО передбачає набуття здобувачами ВО здатності до розв'язування складних спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності; другий (магістерський) рівень ВО передбачає набуття здобувачами ВО здатності до розв'язування задач дослідницького та/або інноваційного характеру у певній галузі професійної діяльності (абз. 8-9 ч. 1 ст. 5) [2]. Врахування наведених характеристик видів/ рівнів складності задач, здатність до розв'язання яких розвивається на відповідному рівні ВО, має відобразитися в меті й цілях ОП, інтегральній та інших компетентностях.

Необхідно також враховувати вимоги Національної рамки кваліфікацій (далі – НРК) [4], в якій визначено відповідність рівня освіти до рівня кваліфікацій. Для опису кваліфікаційних рівнів у цьому документі використовуються такі показники, як: знання (емпіричні (знання фактів та уявлення) і теоретичні (концептуальні, методологічні)); уміння/навички (когнітивні (логічне, інтуїтивне та творче мислення) і практичні (застосування практичних способів (методів), матеріалів, знарядь та інструментів)); комунікація; відповідальність і автономія. В умовах відсутності Стандарту саме ці показники/ індикатори мають враховуватися в ОП під час формулювання ПРН, і цим вони відрізняються від компетентностей, які формулюються через термін «здатність». В ОП бакалаврського чи магістерського рівнів необхідно виходити з рівнів складності знань, умінь/навичок, тощо, описаних в НРК відповідно для 6-го та 7-го рівнів. Так, якщо для першого (бакалаврського) рівня ВО, що відповідає 6-му рівню НРК (перший рівень ВО рамки кваліфікацій ЄПВО), передбачено «поглиблені когнітивні та практичні уміння/навички, майстерність та інноваційність на рівні, необхідному для розв'язання складних спеціалізованих задач і практичних проблем у сфері професійної діяльності або навчання», то для другого (магістерського) рівня ВО, що відповідає 7-му рівню НРК (другий рівень ВО рамки кваліфікацій ЄПВО), «спеціалізовані уміння/навички розв'язання проблем, необхідні для проведення досліджень та/або провадження інноваційної діяльності з метою розвитку нових знань та процедур; здатність інтегрувати знання та розв'язувати

складні задачі у широких або мультидисциплінарних контекстах, у нових/ незнайомих середовищах».

Особливу роль для визначення цілей та компетентностей ОП за спеціальністю 014 Середня освіта відіграє Професійний стандарт за професією «вчитель» [5]. У ньому закріплено загальні та професійні/ фахові компетентності (ЗК та ФК), які мають знайти своє відображення у вчительських ОП. В них необхідно врахувати ЗК, закріплені у цьому стандарті, як от: громадянська (усвідомлювати цінності громадянського суспільства), соціальна (міжособистісна взаємодія, спілкування), культурна (цінувати українську культуру, мультикультурність у суспільстві), лідерська та підприємницька (генерування нових ідей, ініціативність).

У процесі формулювання ФК в ОП слід врахувати і перелік трудових функцій (професійних компетентностей), які також закріплені в Професійному стандарті вчителя. В ОП мають знати своє відображення всі професійні компетентності вчителя, проте, особливо – предметно-методична компетентність. Незалежно від того, підготовка вчителя якого навчального предмета здійснюється на ОП, випускник повинен бути готовим і здатним: моделювати зміст навчання відповідно до обов'язкових результатів навчання учнів; формувати й розвивати в учнів ключові компетентності; добирати й використовувати сучасні й ефективні методики і технології навчання, виховання й розвитку; розвивати в учнів критичне мислення; здійснювати оцінювання й моніторинг результатів навчання учнів на засадах компетентнісного підходу; формувати ціннісні ставлення учнів.

Варто враховувати також Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів ВО (в редакції наказу МОНУ від 30.04.2020 № 584) [3]. Прямо вони не стосуються ОП, однак, визначають певні вимоги, які мають враховуватися у Стандартах, отже, їх доцільно враховувати в ОП, зокрема щодо переліку ЗК й ФК, правил визначення і формулювання програмних результатів навчання (далі – ПРН), інших елементів ОП. У цьому документі зазначено, що перелік ЗК має містити 3-10 компетентностей, при цьому, найбільш актуальні для спеціальності ЗК для кожного рівня ВО обираються з переліку Проекту ЄС TUNING. Серед них такі здатності, як: застосовувати знання у практичних ситуаціях; планувати й управляти часом; спілкуватися державною мовою усно і письмово; спілкуватися іноземною мовою; використовувати інформаційні та комунікаційні технології; проводити дослідження на відповідному рівні. Вказано також на обов'язкові ЗК для бакалаврського та освітньо-наукового рівнів ВО, які мають бути закріплені у відповідних ОП. Кількість ФК, згідно з цими рекомендаціями, не перевищує 5-20 компетентностей, а формулювати їх варто як здатності випускника розв'язувати певні проблеми та задачі, отримувати певні результати, застосовувати у професійній діяльності певні теорії, інструменти та методи тощо.

Загальна кількість ПРН має становити 10-25 і вони мають корелювати з визначеними в ОП переліками ЗК і ФК. ПРН мають відповідати певним критеріями, як от: бути чіткими й однозначними, чітко окреслювати зміст вимог

до випускника відповідної спеціальності на відповідному рівні ВО; бути діагностичними (тобто результати навчання повинні мати об'єктивні ознаки їх досягнення чи недосягнення; бути вимірюваними (має існувати спосіб та шкала для вимірювання досягнення результату прямими або непрямыми методами, рівнів досягнення складних результатів); бути сформульованими відповідно до правил, які також викладені у тому ж документі.

У рамках нашої статті зазначимо, що наказ МОН України «Про затвердження Переліку предметних спеціальностей спеціальності 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями)», за якими здійснюється формування і розміщення державного замовлення та поєднання спеціальностей (предметних спеціальностей) в системі підготовки педагогічних кадрів» від 12.05.2016 № 506 втратив чинність. На врегулювання відповідних питань прийнято наказ МОН України «Деякі питання розміщення державного (регіонального) замовлення, поєднання спеціальностей (предметних спеціальностей), спеціалізацій та присвоєння професійних кваліфікацій педагогічних працівників закладами фахової передвищої, вищої освіти» від 11.11.2022 № 1006 [1]. Цим наказом затверджено два документи, важливі для розробників ОП за спеціальністю 014 Середня освіта: 1) Перелік предметних спеціальностей спеціальності 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями), спеціалізацій спеціальностей 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) та 016 Спеціальна освіта, за якими здійснюється розміщення державного (регіонального) замовлення (далі – Перелік 1); 2) Перелік спеціальностей (предметних спеціальностей, спеціалізацій), що поєднуються з додатковими спеціальностями (предметними спеціальностями, спеціалізаціями) та професійних кваліфікацій педагогічних працівників, що присвоюються здобувачам фахової передвищої, вищої освіти за спеціальностями галузі знань 01 Освіта/Педагогіка (далі – Перелік 2).

Аналіз Переліку 1 дозволяє констатувати, що змін у назві предметної спеціальності не відбулося. Це – 014 Середня освіта (Історія). При цьому, будь-якого додавання чи поєднання у назві спеціальності «Історія» з «Правознавством» та/або «Громадянською освітою» немає. Виходячи з автономії ЗВО та у рамках відповідальності за якість освіти, є можливість вказувати в ОП відповідні спеціалізації, що, однак, висуває певні вимоги і в рамках цілевизначення в ОП (у меті та переліку компетентностей має відобразитися відповідна специфіка), і у змісті (безпосередньо у переліку освітніх компонентів), і у переліку ПРН (вони мають корелювати з компетентностями), і у формі та змісті державної атестації, тощо.

Щодо змісту, будемо говорити не про конкретні навчальні дисципліни, а про обсяг у кредитах на їх вивчення, зокрема у зв'язку з поєднанням предметної спеціальності – Історія зі спеціалізаціями Правознавство та/або Громадянська освіта. Звернемося до вже згаданих вище Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів ВО [3]. Відповідно до них, обсяг ОП бакалавра на основі повної загальної середньої освіти становить 240 кредитів ЄКТС, мінімум 50% з яких має бути спрямовано на забезпечення

результатів навчання за спеціальністю, наразі за спеціальністю Історія. Не менше, як 25% від загального обсягу ОП, згідно з п. 15 ч. 1 ст. 62 Закону України «Про вищу освіту», має бути відведено на дисципліни вільного вибору здобувачів освіти [2]. Таким чином, на забезпечення спеціалізації/ спеціалізацій залишається 25% від загального обсягу ОП, тобто 60 кредитів ЄКТС. Обсяг ОП підготовки магістра: для освітньо-професійної програми – 90-120 кредитів ЄКТС, для освітньо-наукової – 120 кредитів ЄКТС, з яких обсяг дослідницької (наукової) компоненти обов'язково складає не менше 30%. Мінімум 35% обсягу ОП має спрямовуватися на забезпечення результатів навчання за спеціальністю.

Наразі звернемося до Переліку 2 – Перелік спеціальностей (предметних спеціальностей, спеціалізацій), що поєднуються з додатковими спеціальностями (предметними спеціальностями, спеціалізаціями) та професійних кваліфікацій педагогічних працівників, що присвоюються здобувачам фахової передвищої, вищої освіти за спеціальностями галузі знань 01 Освіта/Педагогіка.

Щодо першого (бакалаврського) рівня ВО. Передбачено такі додаткові спеціальності (предметні спеціальності, спеціалізації) для спеціальності 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями) – 013 Початкова освіта, 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями), 024 Хореографія, 053 Психологія, 231 Соціальна робота. На наш погляд, на практиці реалізувати таке поєднання не просто, адже, на забезпечення результатів навчання за кожною спеціальністю має спрямовуватися відповідно мінімум по 50% від загального обсягу ОП, при цьому, залишається законодавча вимога – 25% від загального обсягу ОП у кредитах ЄКТС на вибіркові дисципліни. Передбачено присвоєння таких професійних кваліфікацій педагогічних працівників, як: вчитель (назва предмету), викладач закладу фахової передвищої освіти, професійна кваліфікація за додатковою спеціальністю (предметною спеціальністю) та/або спеціалізацією(ями). Ця норма фактично вимагає повного перегляду ОП першого (бакалаврського) рівня – і щодо мети і компетентностей та ПРН, і щодо змісту, тобто переліку навчальних дисциплін та їх змістового наповнення, оскільки, до прийняття цього наказу бакалаврські програми орієнтувалися на підготовку вчителя для базової середньої освіти.

Щодо другого (магістерського) рівня ВО. Додаткові спеціальності (предметні спеціальності, спеціалізації) передбачені ті самі. Професійними кваліфікаціями педагогічних працівників наразі є: вчитель (назва предмету), викладач закладу фахової передвищої, вищої освіти. Професійна кваліфікація за додатковою спеціальністю (предметною спеціальністю) та/або спеціалізацією(ями): вчитель (назва предмету), викладач закладу фахової передвищої, вищої освіти, дослідник. Ця норма робить вчительські ОП більш привабливими для вступників в аспекті працевлаштування, водночас актуалізується вимога щодо відповідальності ЗВО за якість таких ОП та якість освітньої діяльності на таких ОП. Зазначимо, що ЗВО отримали право надавати вказані професійні кваліфікації, а не обов'язок. Якщо на ОП ухвалюють

рішення присвоювати і професійні кваліфікації – викладач закладу вищої освіти та дослідник, то ОП, очевидно, має бути суттєво переглянута. При цьому актуалізується питання щодо виду ОП – освітньо-професійна чи освітньо-наукова, а також щодо її обсягу – 90 чи 120 кредитів. Виходячи з того, що перелік обов'язкових освітніх компонентів має бути розширений за рахунок педагогіки вищої школи та методики викладання певної дисципліни (саме дисципліни (вивчаються у ЗВО), а не предмета (вивчаються у ЗЗСО)), а також за рахунок відповідних до спеціальності фахових дисциплін, очевидно, ОП не може бути меншою, ніж 120 кредитів.

Отже, освітні програми з предметної спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія) мають узгоджуватися з приписами чинного законодавства, відповідати актуальним вимогам.

Література

1. Деякі питання розміщення державного (регіонального) замовлення, поєднання спеціальностей (предметних спеціальностей), спеціалізацій та присвоєння професійних кваліфікацій педагогічних працівників закладами фахової передвищої, вищої освіти : наказ МОН України від 11.11.2022 № 1006. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1669-22#n33> (дата звернення: 19.10.2023)
2. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://surl.li/jhtp> (дата звернення: 18.10.2023)
3. Про внесення змін до Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів ВО: наказ МОН України від 30.04.2020 № 584. URL: <http://surl.li/ulgg> (дата звернення: 18.10.2023)
4. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341. URL: <http://surl.li/gkrz> (дата звернення: 18.10.2023)
5. Про затвердження Професійного стандарту за професіями «Вчитель закладу загальної середньої освіти», ...: наказ Мінекономіки від 23.12.2020 № 2736-20. URL: <http://surl.li/mfsv> (дата звернення: 18.10.2023)
6. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG) (Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG)). К.: ТОВ «ЦС», 2015. 32 с.